

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію В.А. Балакіревої «Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи», подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Соціокультурний та економічний розвиток українського суспільства й суттєві трансформації, що відбуваються у нашій країні та світі, сприяють підвищенню уваги до проблем освіти та підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до інновацій та реалізації творчого підходу у професійній діяльності. У зв'язку з чим виникла нагальна потреба підготовки вчителів початкових класів з урахуванням інноваційного характеру педагогічної діяльності й постійного розширення функціонального поля і сфер їх професійної діяльності як суб'єктів освітнього процесу НУШ. Очевидними є запити сьогодення до реформування концептуальних, структурно-змістових, організаційно-методичних засад фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів та підвищення вимог до рівня їхнього професіоналізму.

Підготовка педагогів нового покоління покликана подолати суперечності між: сучасними вимогами до якості підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації трудового навчання учнів і відсутністю науково обґрунтованої концепції, апробованої моделі та методики організації трудового навчання майбутніх учителів у педагогічних закладах вищої освіти; усвідомленням нагальної потреби трудового навчання у становленні особистості молодших школярів і відсутністю нормативної бази щодо організації трудового навчання педагогів початкової ланки освіти; потребою професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації трудового навчання учнів та відсутністю належного професійно спрямованого методичного забезпечення такої підготовки.

Відтак, дослідження присвячене актуальній проблемі, значимій для наукового пошуку й розробки, що співвідноситься та відповідає визначеним у державних документах, програмах і нормативних актах перспективними завданнями. Усебічне вивчення проблеми, ступеня її наукової розробленості надало змогу авторці сформулювати концептуальний апарат дослідження, докладно проаналізувати значне коло теоретичних і практичних питань, зробити самостійні висновки. Усі композиційні частини роботи вирізняються послідовністю та чіткою логікою викладу змісту, що засвідчує про сформованість у дисертантки дослідницьких умінь та наукової культури. У свою чергу, вирішення проблеми й пов'язаних з нею методологічних, теоретичних і методичних завдань потребувало узагальнення й

систематизації значного масиву досліджень, на підставі чого дисертанткою виокремлено цілий комплекс змістових та організаційно-методичних аспектів, які розкрито і представлено у рецензованій праці. Авторкою виважено й переконливо обґрунтовано загальну гіпотезу, конкретизовану у часткових припущеннях. У зв'язку з чим заслуговує схвалення декларація провідної ідеї дослідження, яка логічно втілена в авторській концепції, що засновується на трьох взаємопов'язаних базових концептах: методологічному, теоретичному й методичному (технологічному).

Можемо констатувати, що наукова новизна полягає у тому, що вперше: обґрунтовано теоретико-методологічні концепти професійної підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи як цілісної педагогічної системи, що охоплює методологічні підходи (особистісно-діяльнісний, системний, контекстний, технологічний) та систему методологічних і педагогічних принципів навчання; розкрито сутність і структуру феномена «підготовленість майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи» (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, діяльнісно-творчий, рефлексійно-оцінний компоненти); розроблено критерії із відповідними показниками: настановний (наявність інтересу і потреби в організації трудового навчання молодших школярів, ціннісне ставлення майбутніх учителів початкової школи до результатів трудової діяльності учнів, спрямованість студентів на трудове навчання в майбутній професійній діяльності), знаннявий (обізнаність із ключовими поняттями трудового навчання, із видами та продуктами трудового навчання учнів у початковій школі, з технологіями трудового навчання), поведінковий (наявність організаційних умінь, умінь емоційної саморегуляції та творчого потенціалу в майбутніх учителів), аналітичний (наявність аналітичних, рефлексійних, оцінювальних умінь у майбутніх учителів) для визначення рівнів підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи: усвідомлення майбутніми вчителями початкової школи необхідності організації трудового навчання молодших школярів у вимірі сучасних концептуальних вимог Нової української школи; забезпечення інтеграції фахових дисциплін у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації трудового навчання учнів; взаємозв'язок аудиторних занять із позааудиторною трудовою діяльністю майбутніх

учителів початкової школи.

Розроблено модель підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи (цільовий, змістовий, результативний блоки): цільовий блок моделі передбачає єдність мети та завдань, комплексне вирішення яких забезпечить процес підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому середовищі початкової школи; змістовий – презентує інтерактивні технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації трудового навчання учнів; результативний – студіює результативність та якість підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

Продуктивним, з нашого погляду, є практичне значення отриманих результатів, яке полягає у достатньо широкій їх апробації; розробці та впровадженні діагностувальної та експериментальної методик підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи; елективних курсів «Трудове навчання з практикумом», «Художня праця» (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) та їх методичного забезпечення; збагачено зміст навчальних дисциплін («Педагогіка», «Психологія загальна та вікова», «Історія української культури») додатковими темами, що сприяють підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи; започатковано педагогічний гурток «Педагогічна майстерня вчителя початкової школи»; розроблено диспути, дискусії, прес-конференції («Чи потрібні уроки праці в початковій школі?», «Погляд у минуле» тощо), конкурси («Знавці трудового навчання», «Казки Шахерезади»), майстер-класи («Солоне тісто», «Українська народна вишивка та сорочка», «Художній розпис тканин», «Клаптиковий крій», «Традиційна кераміка», «Народна лялька», «Декоративний розпис», «Писанкарство», «Пап'є-маше», «Клуб акварелістів»), професійно спрямовані рольові та ділові ігри і вправи («Влови настрій», «Список емоцій», «Передавання почуттів», «Кінопроба» тощо), комплекс педагогічних ситуацій і задач, спрямованих на підготовку майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі розроблення нових освітніх програм зі спеціальності «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти із дисциплін педагогічного циклу, фахових методик, навчально-методичних посібників і рекомендацій; для оновлення змісту лекційних курсів та завдань педагогічної практики, обґрунтування нових методик їх викладання у ЗВО й у системі підвищення кваліфікації учителів початкової школи у вимірі НУШ.

Щодо структурування дисертації: вона складається з вступу, чотирьох розділів, які послідовно та переконливо репрезентують напрям розгортання стратегії наукового пошуку, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (485 найменувань, із них 17 – іноземною мовою) та 23 додатків. Усі композиційні частини роботи вирізняються послідовністю й наступністю, чіткою логікою викладу змісту.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи» здійснено теоретичний аналіз обраної проблеми у науково-педагогічному вимірі, систематизовано й узагальнено теоретичні базові відомості щодо історичного вектору дослідження трудового навчання і виховання у зарубіжній та вітчизняній науці, досліджено професійно-педагогічну підготовку майбутніх учителів у різних напрямках (зміст, форми і методи підготовки майбутнього вчителя).

Дисертанткою проведено вичерпну й виважену роботу над категорійно-понятійним аналізом проблеми, аргументовано різнобічну інтерпретацію ключових понять. У зв'язку з цим відзначимо належну наукову і професійну грамотність й етичність щодо аналізу поглядів інших дослідників, а також структурність аналізу кожної дефініції, що задіяна у процедурі обґрунтування власної теоретичної концепції.

Нам імпонує авторське розуміння й тлумачення стрижневого поняття дослідження «підготовленість майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи» як результату опанування студентами цілісної системи знань, сформованості у них трудових умінь і навичок засобами новітніх технологій; здатність до саморозвитку й наявність таких особистісних якостей, як самооцінювання, самоставлення, креативність, ініціативність в організації трудового навчання учнів.

У другому розділі дисертаційної роботи «Методологічні засади підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи» на належному рівні теоретичного узагальнення обґрунтовано методологічні концепти (особистісно-діяльнісний, системний, контекстний, технологічний) й засадничі принципи підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи. Це надало змогу дисертантці обґрунтувати концептуальний апарат дослідження, на засадах докладного аналізу широкого кола теоретичних і практичних питань, визначити систему

вихідних параметрів і дефініцій, які розкривають розуміння сутності підготовки майбутнього вчителя початкових класів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи у цільовому й процесуальному аспектах.

У третьому розділі «Підготовка майбутніх учителів до організації трудового навчання молодших школярів у практиці сучасної вищої школи» окреслено нормативно-програмне забезпечення трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи та професійної підготовки майбутніх учителів, проаналізовано стан підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації трудового навчання у сучасних ЗВО,

Продуктивним видається визначення дисертанткою компонентної структури підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи та обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи; розкриття сутності, компонентів, критеріїв, показників й рівнів підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учні в освітньому процесі початкової школи. Мотиваційно-ціннісний компонент, у межах якого виокремлено *настановний* критерій з відповідними показниками (наявність інтересу і потреби в організації трудового навчання молодших школярів; ціннісне ставлення майбутніх учителів початкової школи до результатів трудової діяльності; спрямованість на трудове навчання в майбутній професійній діяльності). За когнітивно-пізнавальним компонентом визначено *знансєвий* критерій із показниками (обізнаність: із ключовими поняттями трудового навчання; із видами та продуктами трудового навчання учнів у початковій школі; із технологіями трудового навчання). За діяльнісно-творчим компонентом визначено *поведінковий* критерій із показниками (наявність: організаційних умінь; умінь емоційної саморегуляції; творчого потенціалу у майбутніх учителів) та рефлексійно-оцінний компонент, у межах якого виокремлено *аналітичний* критерій із показниками (наявність: аналітичних умінь; рефлексивних умінь; оцінювальних умінь у майбутніх учителів).

У четвертому розділі «Експериментальна робота з підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи» презентовано розроблену й апробовану авторську модель та експериментальну методику підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи, здійснено порівняльний аналіз якісних та кількісних результатів експериментальної роботи.

Дисертанткою розгорнуто обґрунтовано впровадження експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи у ході формувального педагогічного експерименту, висвітлено й проаналізовано отримані результати дослідно-експериментальної роботи. Порівняльний аналіз результатів констатувального і формувального етапів та узагальнення результатів контрольного етапу експерименту засвідчує суттєві досягнення здобувачки щодо ефективності пропонованої системи підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи, що підтверджено використанням статистичних методів.

Загальні висновки повною мірою відображають одержані результати теоретичних та експериментальних пошуків авторки та відповідають вимогам до їх формулювання. Доповнюють і конкретизують зміст дисертації додатки, подані на 84 сторінках.

У цілому відзначимо системність викладення матеріалу, логічний взаємозв'язок окремих частин роботи, високий рівень аналітичного узагальнення та комплексне висвітлення окремих різноспрямованих підходів до розуміння сутності проблеми; достатню кількість вибірки та методик емпіричного дослідження, адекватне використання математико-статистичних методів на різних етапах експерименту; цілісність, структурність та послідовність подання результатів дослідження. Робота має безперечне теоретичну і практичну значущість, оскільки одержані у дисертації результати та представлені узагальнення можуть використовуватися для розроблення Державних стандартів професійної підготовки фахівців спеціальності «Початкова освіта», програм їх наукової, теоретичної та практичної підготовки, навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у ЗВО, а також із метою підвищення кваліфікації вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Дисертанткою належним чином здійснено апробацію результатів дослідження під час виступів на міжнародних та всеукраїнських конференціях й науково-практичних семінарах та шляхом їх публікації у фахових виданнях (опубліковано за темою дослідження 1 статтю у журналі, що входить до Web of Science, 15 статей у фахових виданнях України, 8 статей – у наукових періодичних виданнях інших країн; 20 – апробаційного характеру; 2 монографії). Цінність дослідження В.А. Балакіревої також визначає його практико-зорієнтований характер, що розкривається в авторському змістовно-технологічному і навчально-методичному

забезпеченні процесу підготовки у ЗВО майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

Автореферат і публікації віддзеркалюють основний зміст дисертації, а оформлення автореферату й дисертації відповідає чинним вимогам до робіт такого рівня. В опублікованих за темою роботи працях викладено основні положення, здобуті у процесі наукового пошуку.

Водночас висловлюємо низку міркувань, які виникли у процесі рецензування дисертації і вимагають окремих пояснень.

1. Дослідницею ґрунтовно, послідовно та виважено здійснено теоретичний аналіз і визначено категоріальний апарат проблеми підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи (розділ 1), проте виконаний дефінітивний аналіз ключових понять, які володіють широким змістом і обсягом та різноспрямованим тлумаченням виглядав би більш повно і переконливо з використанням методу контент-аналізу. Зауважимо, що узагальнення й порівняння виявлених закономірностей і тенденцій трансформації змісту трудового навчання учнів початкової школи України та зарубіжних країн дозволило б спрогнозувати подальші шляхи оптимізації й розвитку підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

2. Дисертантка доходить висновку, що одним зі шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітнього простору є орієнтація освітніх програм відповідно до нового Державного стандарту та набуття учнями ключових компетентностей, створення ефективних механізмів їх запровадження (висновки до розділу 3, с. 327), водночас у роботі недостатньо розкрито особливості запровадження компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

3. З нашого погляду, у процесі реалізації експериментальної методики та запровадження запропонованих авторкою педагогічних умов (розділ 4) доцільно було б більш повно висвітлити особливості урахування наступності ступеневої підготовки здобувачів вищої освіти (на рівні бакалаврату та магістратури) до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

4. До безперечних авторських здобутків належить методичний сервіс педагогічної стратегії підготовки майбутніх учителів до організації

трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи, у змісті якого недостатньо презентовано можливості та ресурси самостійної роботи здобувачів вищої освіти та сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

5. Уважаємо, що більш розгорнутої авторської аргументації вимагає висвітлення особливостей залучення професорсько-викладацького складу до реалізації експериментальних завдань підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи. Крім того, недостатньо представлено у дисертаційному дослідженні особливості підготовки здобувачів вищої освіти до взаємодії та співпраці з батьками учнів щодо ознайомлення з професіями й організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

Висловлені зауваження, побажання та дискусійні думки не заперечують позитивної оцінки наукового рівня дисертації. Уважаємо, що теоретико-методичний і практико-зорієнтований доробок Балакіревої В.А. відкриває шляхи для вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи, а також започатковує подальше студіювання порушених у рецензованому дослідженні проблем. Аналіз автореферату, дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження В.А. Балакіревої на тему «Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи» є завершеним, цілісним і самостійним. Отже, за своїм змістом та рівнем оформлення виконане дисертаційне дослідження повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а його авторка – Балакірева Вікторія Анатоліївна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету

Підпис: *Литвиненко С.А.*
М.П. *Литвиненко С.А.*
М.П. *Литвиненко С.А.*



С.А. Литвиненко